

Ewa Andrysiak

Księgozbiór Alfonsa Parczewskiego

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum 10, 57-75

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Andrysiak

KSIĘGOZBIÓR ALFONSA PARCZEWSKIEGO

Wśród posiadaczy kaliskich księgozbiorów prywatnych II połowy XIX i I połowy XX w. wymieniane są najczęściej nazwiska księdza Jana Sobczyńskiego, Alfonsa Parczewskiego i Józefa Leopolda. Z największego prywatnego księgozbioru proboszcza parafii św. Mikołaja i historyka kaliskiego Sobczyńskiego¹, ocenianego na około 10–15 tysięcy woluminów, Kalisz posiada niewiele. Zaledwie kilkadziesiąt egzemplarzy znajduje się w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Asnyka. Zachowane stare druki znajdują się w Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej, tutaj także można korzystać z czasopism, m. in. z roczników „Kaliszanina” i „Gazety Kaliskiej”. Około 1500 tomów jest w posiadaniu biblioteki seminaryjnej we Włocławku.

Biblioteka Józefa Leopolda z Rzepiszewa², który zapisał swoje zbiory Kaliszowi w roku 1923, wyróżnia się spośród innych kaliskich bibliotek prywatnych tym, że posiada zachowany do dzisiaj katalog, który pozwala na odtworzenie jej zawartości. Księgozbiór Alfonsa Parczewskiego natomiast zachował się do dzisiaj w około 30–35%.

Obecnie książki z tych bibliotek wchodzi w skład jednego wyodrębnionego zbioru, znanego pod nazwą „Księgozbiór Alfonsa Parczewskiego”. W skład tego zbioru wchodzi ponadto książki z innych kaliskich bibliotek: Biblioteki Publicznej im. Adama Mickiewicza, Resursy Kaliskiej, Towarzystwa Kursów Popularnych im. Adama Asnyka, Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka oraz innych kaliskich księgozbiorów prywatnych M. Siwika, adwokatów Józefa Królikowskiego i Leona Krella, księdza R. K. Gustowskiego, Józefa Radwana, Władysława Lessera i in.

---

¹ J. Sobczyński zob. m. in. S. Librowski, *Ksiądz Jan Nepomucen Sobczyński (1861–1942)*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1961, z. 1–2, s. 323–330; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa–Łódź 1972 (H. Tadeusiewicz); *Wielkopolski słownik biograficzny*, wyd. 2. Warszawa–Poznań 1983 (M. Błażejewska).

² J. Leopold zob. K. Walczak, *Józef Leopold z Rzepiszewa i jego księgozbiór*, Kalisz 1987; E. Andrysiak, *Leopold Józef Antoni Kazimierz (1860–1923)*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej – ziemi kaliskiej*, t. 1, red. H. Tadeusiewicz, Kalisz 1998, s. 171–172.

Sądzić należy, iż jednym z powodów, dla których ukazało się tak niewiele opracowań poświęconych bibliotece Parczewskiego, był stan przygotowania tego księgozbioru do prac naukowych. W 1984 r. podjęta została próba ponownego opracowania zbiorów po byłym rektorze, uwzględniono wówczas informacje o proveniencji i oprawach, a efektem tych prac były katalogi druków łużyckich i czasopism z księgozbioru Parczewskiego oraz biblioteki Leopoldów z Rzepiszewa. Inną przyczyną zaniedbania tego księgozbioru jest fakt, że nazwisko Parczewskiego jako działacza Narodowej Demokracji przez 40 lat było na indeksie. Warto zatem przypomnieć ów znakomity księgozbiór, stanowiący do dziś dnia jeden z najcenniejszych zasobów książkowych Kalisza.

Istotne źródło poświęcone bibliotece Parczewskiego stanowi „Kosztorys księgozbioru po śp. Rektor. Alfonsie Parczewskim” sporządzony przez Edwarda Chwalewika w 1933 r. Ważnymi źródłami informacji są też materiały drukowane. Chodzi tu o dwa katalogi: Krzysztofa Walczaka *Druki łużyckie w księgozbiorze Alfonsa Parczewskiego* (Kalisz 1985) i Danuty Wańki *Czasopisma w księgozbiorze Alfonsa Parczewskiego* (Kalisz 1985), oba wydane w serii „Katalogi i Bibliografie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu”.

O wycenie, zawartości i miejscu przechowywania księgozbioru Parczewskiego pisał Stanisław Maksymowicz w artykule *W sprawie Melanchtona i druków kaliskich*³, a Michał Misiorny o nie skatalogowanym zbiorze i jego cennych pozycjach w artykule *Melanchton na wagę!*⁴ Ponownie dopiero w latach osiemdziesiątych pojawiły się artykuły na temat zbiorów po Parczewskim, artykuł Bożeny Szal *Książki Parczewskiego na półkach bibliotecznych*⁵, K. Fedyka *Wobstatki w sorabistickej bibliotece Alfonsa Parczewskiego*⁶ czy Krzysztofa R. Mazurskiego *Starodruczne lusatica w Kaliszu*⁷.

Tematyka zawartości biblioteki znalazła swoje odbicie w pracach K. Walczaka *Biblioteki Kalisza i ich miejsce w życiu kulturalnym miasta 1793–1945* (Kalisz 1996) i Kazimierza Fedyka *Alfons Parczewski i jego łużycki księgozbiór*⁸ oraz w *Słowniku pracowników książki polskiej* (Warszawa–Łódź 1972)⁹. Powstała także praca magisterska poświęcona czasopismom tego księgozbioru, której autorką jest kaliszanka Krystyna Król.

³ „Tygodnik Zachodni” 1959, nr 43, s. 11, 12.

⁴ Tamże 1959, nr 40, s. 1, 8.

⁵ „Ziemia Kaliska” 1980, nr 9, s. 8.

⁶ „Rozhled” 1984, c. 4, s. 127–128.

⁷ „Letopis Instituta za serbski ludospyt” 1989, čo. 4, s. 44–45.

⁸ *Łużyce – w nowożytnych i najnowszych dziejach Europy Środkowej*, red. T. Jaworski, M. Ostrowski. Zielona Góra 1995, s. 111–113.

⁹ Biogram autorstwa Stanisława Maksymowicza.

Celem artykułu jest pokazanie stanu biblioteki Alfonsa Parczewskiego dzisiaj, po ponad pięćdziesięciu latach od jej zakupu przez miasto.

Postać kaliskiego prawnika stanowi przykład człowieka, który żyjąc i pracując w prowincjonalnym mieście osiągnął nie tylko sukcesy naukowe, ale stał się jedną z wybitniejszych postaci swego czasu, o czym świadczy godność dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, a później rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

Alfons Parczewski¹⁰ urodził się 15 listopada 1849 r. w majątku Wodzierady (ówczesny pow. łaski). W Kaliszu ukończył Gimnazjum Filologiczne, a następnie studia prawnicze w Szkole Głównej w Warszawie, gdzie w 1870 r. uzyskał dyplom magistra prawa i administracji. W Warszawie odbył aplikację sądową, pracując w tym czasie w Towarzystwie Dobroczynności, gdzie kierował jedną z jego czytelń. W 1872 r. po nominacji na patrona przy Trybunale Cywilnym w Kaliszu osiadł tu na stałe. W latach 1876–1914 był adwokatem przysięgłym, w 1874 r. współwłaścicielem „Kaliszanina”, w 1878 r. wraz z Edmundem Idzikowskim wystąpił o zezwolenie na wydawanie „Gazety Kaliskiej”, do realizacji projektu nie doszło.

Działal w większości kaliskich stowarzyszeń społeczno-kulturalnych (Towarzystwo Kredytowe, Tow. Oszczędnościowo-Pożyczkowe, Tow. Dobroczynności, Tow. Popierania Przemysłu i Handlu, Tow. Muzyczne, Polskie Tow. Krajoznawcze Oddział w Kaliszu). W latach 1884–1891 wydawał we Wrocławiu pismo polsko-ewangelickie „Nowiny Śląskie”. Był współzałożycielem „Gazety Ludowej” w Elku (1896–1902) i „Głosu Śląskiego” (1903). Posłował do dum państwowych. Z jego inicjatywy założono Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1906), wchodził w skład Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1886–1915), szkockiego Towarzystwa „Gorseld” (1900), Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1915) i innych.

Od 1915 r. był Parczewski profesorem i pierwszym dziekanem Wydziału Prawnego Uniwersytetu Warszawskiego (1915–19), za zasługi przy organizacji tego Wydziału otrzymał godność profesora honorowego. Od 1919 r. organizował Wydział Prawny Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie, w latach 1919/20 i 1921/22 był jego dziekanem, a w latach 1922/24 pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Wileńskiego. W 1929 r. otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Wydziału Prawa tegoż Uniwersytetu, rok później – tytuł profesora honorowego. Szczególną opieką otoczył Bibliotekę Uniwersytecką, założył Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki.

¹⁰ Informacje o Parczewskim opracowane na podstawie: S. Maksymowicz, *Parczewski Alfons Józef Ignacy*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 659–660; K. Pol, *Alfons Parczewski*, „Rzeczpospolita” 1999, nr 36, s. 15; E. Andrysiak, *Alfons Parczewski – życie i twórczość. Bibliografia*, Kalisz 1992.

Prowadził też Parczewski ożywioną działalność społeczno-polityczną, utrzymywał bezpośrednie i korespondencyjne kontakty z Łużycami, Śląskiem, Warmią i Pomorzem.

Wynikiem badań źródłowych prowadzonych w kaliskim archiwum był pierwszy tom *Analektów wielkopolskich* pt. *Rejestr poborowy Województwa Kaliskiego 1618–1620* (Warszawa 1879). Ogłaszał prace naukowe z zakresu prawa, historii, językoznawstwa, zajmował się publicystyką i literaturą, napisał sporo studiów na temat regionu kaliskiego, publikował także w języku łużyckim i niemieckim. Na łamach „Časopisa Macity Serbskeje” ukazały się prace z zakresu badań nad zabytkową książką i bibliografią łużycką. Nakładem własnym wydawał kalendarz łużycki „Pratyja”.

Zmarł 21 kwietnia 1933 r. w Wilnie, pochowany został w Kaliszu.

Wydaje się, że sukcesy naukowe Parczewskiego nie byłyby możliwe bez posiadania własnej biblioteki. Podstawę księgozbioru stanowiły książki odziedziczone po rodzicach, zwłaszcza zaś po matce Aleksandrze z Bajerów, społeczniczce, twórczyni pierwszej w Kaliszu kobiecej pracowni rękodzielniczej i tłumaczce literatury czeskiej oraz książki siostry Melanii, publicystki i tłumaczki także literatury czeskiej.

Dalszy rozwój biblioteki rodzinnej datuje się od powrotu Parczewskiego w 1872 r. do Kalisza. Brak miejscowej biblioteki naukowej powodował konieczność tworzenia własnego księgozbioru. Powiększał się on przede wszystkim poprzez zakup. Zakupów dokonywał Parczewski w księgarniach kaliskich i warszawskich. Zaopatrywał się w książki także w innych miastach: Ostrowie, Zakopanem, Wilnie oraz w księgarniach zagranicznych w Dublinie, Pradze, Paryżu, Petersburgu, Wiedniu, Berlinie i Zagrzebiu. Wiele pozycji uzyskał kaliski adwokat poprzez zakupy antykwaryczne przede wszystkim na Śląsku (Wrocław) oraz w antykwariatach w Warszawie, Lipsku i Pradze.

Bibliotekę uzupełniał poprzez wymianę dubletów, m. in. z Zofią Potocką właścicielką księgozbioru tulczyńskiego, z Różą i Benedyktem Janem Tyszkiewiczami, właścicielami biblioteki w Czerwonym Dworze k. Kowna, jednego z dwu największych polskich księgozbiorów prywatnych na Kowieńszczyźnie. Dublety pochodziły także z Biblioteki Czartoryskich w Krakowie i Biblioteki Ossolińskich we Lwowie.

Oprócz książek kompletował też Parczewski czasopisma, gromadził je do końca życia. Świadczyć może o tym m. in. prenumerata „ABC Kaliskiego” na rok 1931. Abonowanie kaliskiego pisma świadczy także o tym, że Parczewski choćby w ten sposób utrzymywał kontakt z Kaliszem, choć mieszkał wówczas w Wilnie.

Po śmierci Parczewskiego losy księgozbioru ważyły się przez dłuższy czas. Z propozycją kupna wystąpiła strona czeska. Spadkobiercy zdecydowali się jednak sprzedać zbiory magistratowi miasta Kalisza. Decyzja o zakupie biblioteki podjęta została na posiedzeniu Rady Miejskiej 12 lipca 1938 r. Sprawę przedstawił ówczesny prezydent inż. Ignacy Bujnicki. Większość radnych poparła wniosek, jedynie cztery osoby wstrzymały się od głosu – dwóch przedstawicieli ugrupowań żydowskich oraz dwóch socjalistów¹¹.

Księgozbiór wyceniony przez Edwarda Chwalewika na blisko 31 tys. złotych zakupiony został przez władze miasta za kwotę 12 tys. złotych. W 1939 r., jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, biblioteka została przekazana miastu. Zbiory umieszczone zostały w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Adama Asnyka. Losy księgozbioru po wybuchu wojny trudne są do ustalenia, uległ on jednak znacznemu zniszczeniu. Jeszcze w marcu 1959 r. 21 egzemplarzy dzieł ze zbiorów Parczewskiego, w tym wiele calisianów, przekazał kaliskiej bibliotece dr Chojnacki z Leszna. Do niedawna jeszcze spotkać było można w antykwariatach pojedyncze egzemplarze książek z pieczęcią własnościową A. Parczewskiego. Ocalałą część księgozbioru oceniono na około 3000 woluminów, z czego starodruki przekazano Muzeum Okręgowemu Ziemi Kaliskiej, natomiast druki XIX- i XX-wieczne przechowywane są w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu.

W roku 1933 na życzenie spadkobierców Parczewskiego Edward Chwalewik na podstawie nadesłanego katalogu kartkowego, który sporządził Stefan Dybowski, przeprowadził ekspertyzę księgozbioru, określił jego zasobność na 7082 woluminy oraz wymienił cenniejsze pozycje. Podziału księgozbioru dokonał kaliszczanin Stefan Dybowski (późniejszy minister kultury), który wyodrębnił w nim 29 grup. W zasadzie Chwalewik utrzymał podział zastosowany przez Dybowskiego. Dokonał tylko scalenia całości, które ze względu na pośpiech, w jakim katalog został wykonany, zostały rozbite i często tomy tego samego dzieła znalazły się w różnych grupach. Ponadto Chwalewik dodał dwie grupy: XXX. Starodruki i XXXI. Parczewsciana¹².

Gromadzony przez kilkadziesiąt lat księgozbiór znakomicie odzwierciedlał niezwykle szerokie zainteresowania Parczewskiego. Z podanego podziału wynika, że zainteresowania te koncentrowały się szczególnie na zagadnieniach prawa i historii, a więc dziedzin, które dominowały także w działalności wydawniczej kaliskiego adwokata.

¹¹ Z posiedzenia Rady Miejskiej, „Gazeta Kaliska” 1938, nr 191, s. 8.

¹² E. Chwalewik, *Kosztorys księgozbioru po śp. Rektor. Alfonsie Parczewskim*, Warszawa 1933 (maszynopis).

Grupa	Tematyka	Liczba woluminów
I	Kalendarze	66
II	Finlandia	30
III	Tatry	24
IV	Irlandia, Szkocja, Anglia	193
V	Chełmszczyzna	42
VI	Litwa, Łotwa, Białoruś i Kresy Wschodnie	ponad 130
VII	Szwecja	19
VIII	Mazury, Prusy Wschodnie	89
IX	Pomorze, Kaszubi	90
X	Śląsk	240
XI	Łużyce	354
XII	Węgry	46
XIII	Bretania, Gaskonia	89
XIV	Żydzi	40
XV	Sprawy agrarne, chłopci	80
XVI	Sprawy Dumy	179
XVII	Czesi, Bułgarzy, Południowi Słowianie	275
XVIII	Etnografia	78
XIX	Literatura, historia literatury	243
XX	Językoznawstwo, słowniki	224
XXI	Monografie miast	336
XXII	Czasopisma	140
XXIII	Geografia, podróże	124
XXIV	Statuty, regulaminy, sprawozdania	105
XXV	Sztuka	49
XXVI	Literatura szkolna	50
XXVII	Historia, życiorysy	1560
XXVIII	Historia prawa, ekonomia, polityka	1475
XXIX	Kościół, filozofia i prawo kościelne	495
XXX	Starodruki	201
XXXI	Parczewsciana	16

Licznie reprezentowane było także piśmiennictwo dotyczące mniejszości narodowych w Europie, przede wszystkim zaś literatura dotycząca Łużyc, Śląska, Irlandii, Szkocji, a także Kaszub, Mazur i Chełmszczyzny. Najbardziej jednak interesował się Parczewski Łużycami, co miało także odbicie w księgozbiorze, w którym udało mu się zgromadzić bogaty zbiór lusaticów. Zainteresowanie Łużycami miało też odzwierciedlenie w opracowaniach naukowych

i popularnonaukowych poświęconych temu ludowi, które do dziś zachowały się jeszcze w zbiorze Parczewskiego.

Mniej licznie reprezentowana była literatura oraz językoznawstwo. Część księgozbioru stanowiły starodruki. Znaczny i cenny był dział czasopism, zawierający wiele unikatowych tytułów, w tym XIX-wiecznych periodyków łużyckich.

KSIĘGOZBIÓR PARCZEWSKIEGO DZISIAJ

Przeglądając poszczególne grupy tematyczne, które wyodrębnili Dybowski i Chwalewik, należy stwierdzić, że i dzisiaj można dokonać przeglądu księgozbioru według tego podziału, choć z pewnością każdy z działów będzie znacznie uboższy.

Omawianie wszystkich grup i porównywanie ze stanem obecnym byłoby może zbyt monotonne. Wydaje się natomiast celowe przybliżenie wybranych grup, w których Chwalewik wymieniał rzeczy cenne, bardzo ciekawe lub interesujące, aby zobaczyć czy prace te zachowały się do czasów współczesnych.

STARODRUKI

W roku 1933 liczbę starodruków określił Chwalewik na 201 dzieł, wyłączył z niej jednak starodruki związane z Łużycami, które pozostawił w grupie XI (Łużyce). Obecnie w posiadaniu biblioteki Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej jest 130 egzemplarzy (w tym 5 dotyczy Łużyc), co stanowi 65% tych zbiorów; z wieku XVI – 4 woluminy (w 1933 było 7), z wieku XVII – 15 wol. (w 1933 – 32) i z wieku XVIII – 111 wol. (w 1933 – 162).

Przeważają druki w języku łacińskim, niemieckim i francuskim, tylko 23 starodruki to druki w języku polskim, podczas gdy w 1933 r. w języku polskim było 51.

Wśród wymienionych przez Chwalewika 16 tytułów jako cenniejszych, do dziś dotrwało 8, należą do nich:

Grzegorza Knapskiego *Synonima seu dictionarium polono-latinum in gratiam et usum studiosae juventutis Poloniae* (Kalisz 1744),

Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte (Berlin 1770–1772, 4 części),

Jakuba Kazimierza Haura *Oekonomika gospodarska generalna objaśniona.... przez...* (Berdyczów 1788),

J. G. Herdera *Zerstreute Blätter* (Gotha 1791–1798, 4 części),

Jana Daniela Janockiego *Lexicon derer itzlebenden Gelehrten in Polen...* (Wrocław 1755, 2 cz. współopr.),

Emannuela Kanta *Critik der Urtheilskraft* (Berlin 1793),

Jana Fryderyka Sapięhy *Adnotationes historicae de origine, antiquitate, excellentia heroici ac celeberrimi in Regno Poloniae ordinis equitum aquilae albae* (Kolonia 1730),

Volumen Legum w wydaniu Stanisława Konarskiego (Warszawa, t. 1 – 1732; t. 3 – 1735; t. 6 – 1739).

Najstarszy zachowany starodruk liczy ponad czterysta lat, wydany został w 1546 r. w Krakowie przez Mikołaja Scharffenberga (*Farraginis actionum iuris civilis et provincialis Saxonici...* Cervus Joannes Tucholiensis). Zachowały się trzy starodruki wydane w Kaliszu, wspomniane już wyżej słownik polsko-łaciński Grzegorza Knapskiego z 1744 r. oraz dwa egzemplarze *Compendium legum ex statuto et constitutionibus Regni Poloniae...* Macieja Gliszczyńskiego z roku 1754.

W zbiorze jest także dzieło prawnika Andrzeja Lisieckiego (*Trybunał Główny Koronny. Siedmią splendorow oświecony*, Kraków 1638), właściciela księgozbioru prawniczego, który w 1636 r. ofiarował swoje zbiory bibliotece kolegium jezuickiego w Kaliszu.

CALISIANA

Bardzo skromnie przedstawia się dział calisianów, który nie był wyodrębniony w podziale dokonany przez Dybowskiego. Zachowało się zaledwie kilkanaście egzemplarzy, w tym wspomniane już drukowane w Kaliszu, trzy starodruki, jeden druk XIX-wieczny (*Vita S. Bogumili Archiepiscopi Gnesnensis* Stefana Damalewicza, 1803) i jeden XX-wieczny (*Podole w XVI w.* Leona Bialkowskiego, 1920). Pozostałe wydawnictwa to: *Dawne ustawy miasta Kalisza* Adama Chodyńskiego (1875), *Wyjaśnienie do broszury „Z czasów mojej prezydentury”* Jana Michalskiego (1922), *325 lat drukarstwa kaliskiego* Władysława Kwiatkowskiego (1928) wydane w 39 egzemplarzach numerowanych i 11 imiennych dla członków Towarzystwa Przyjaciół Książki (egzemplarz A. Parczewskiego). Wśród calisianów jest też *Rocznik prawników kaliskich za lata 1903–1904* (1906) oraz dwa roczniki wydawnictwa *Otčet gubernskago i uěždnych sovětov Obščestvennago Prizrenija Kališskoj gubernii o sostojanii podvėdomstvennych im blagotvoritel'nych zavedenij...* za lata 1900 i 1902 (wyd. 1901, 1903) oraz *Wieś polska Lisków w ziemi kaliskiej* Anieli Chmielińskiej (1925).

PARCZEWSCIANA

Do grupy tej zaliczył także Chwalewik *Album Melanii Parczewskiej*, który się niestety nie zachował.

Grupa parczewscianów liczyła 16 woluminów, a więc już wówczas nie było w księgozbiornie wszystkich prac Parczewskiego, które ukazały się jako druki samoistne (25 tytułów). Obecnie w zbiorze jest 5 prac kaliskiego prawnika:

Rejestr poborowy Województwa Kaliskiego 1618–1620 (Warszawa 1879),
Jan Ernest Smoler. Ustęp z historii narodowego odrodzenia Górnych Łużyc (Warszawa 1881),

Z Dolnych Łużyc. Kilka zarysów i wspomnień (Warszawa 1881),

Delnjoserbski Psalter we Wolfenbüttelu (Budziszyn 1907),

Wilno a nauka historii ustroju państwowego i dawnego prawa w Polsce (Wilno 1922).

Z przytoczonych wyżej tytułów, trzy związane są z Łużycami, nie wiadomo jednak czy Dybowski zaliczał je do tej grupy czy do grupy XI – Łużyce.

Poza księgozbiorem pozostaje kilka prac Parczewskiego nie wchodzących wcześniej w jego skład, a znajdujących się dzisiaj na terenie Kalisza. Druki te stanowią własność Książnicy Pedagogicznej w Kaliszu, noszącej od maja 1994 r. jego imię. Biblioteka pedagogiczna otrzymała je w darze od wnuczki Parczewskiego Antoniny Meysztowicz, są to:

– *O Koperniku. Rzecz wypowiedziana publicznie w Kaliszu w dniu pamiątkowym 19 lutego 1873 roku* (Kalisz 1873),

– *Szpitala i zakłady dobroczynne wobec projektu samorządu miejskiego. Na tle stosunków gubernji kaliskiej opracował...* (Kalisz 1911),

– *Początki chrystjanizmu w Polsce i Misya Irlandzka przez...* (Poznań 1902),

– *Uwagi nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce* (Wilno 1925),

– *Monografia Szadku* (Warszawa 1870)

oraz dublety książek wymienionych już wyżej: *Rejestr poborowy...*, *Jan Ernest Smoler, Wilno a nauka historii ustroju...* i *Z Dolnych Łużyc*.

DRUKI ŁUŻYCKIE

Grupa druków dotycząca Łużyc, czyli grupa XI, liczyła w 1933 r. 354 woluminy. Już wówczas Chwalewik określił ten zbiór jako bardzo cenny, składający się z dzieł i tomów z lat 1761–1929 wydanych w większości po łużycku. Z tej liczby do czasów obecnych dochowały się 73 tytuły druków zwartych w 81 woluminach i 20 tytułów czasopism w 177 woluminach¹³.

Zbiór lusaticów zawiera wydawnictwa w języku górno- i dolnołużyckim oraz pozycje mówiące o Łużycach, pisane zwykle w języku niemieckim, choć jest też piśmiennictwo dotyczące Łużyc w języku polskim i czeskim.

Wśród druków, które dotrwały do czasów obecnych, na uwagę zasługują:

Jakuba Barta-Čišinského *Basnje*, 1903; *Kniha sonetow*, 1884; *Nawoženja. Narodno-episka baseň...*, 1926;

Adolfa Černego *Mythiske bytosće lužiskich Serbow*, 1898;

Hajno Jordana *Delnołužiske ludowe pěsnje*, 1875; *Drobenže se sserbskeje historije...*, 1905; *Wjetscha čitanka sa mlodych a starych*, 1870;

Mato Kósyka *Přerada markgrofy Gera*, 1882; *Sserbska sswažba w Błotach*, 1880;

Arnošta Muki *Dodawk k ludowym pěsnjam*, 1883; *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der Niedersorbischen (Niederlausitzisch-Wendischen) Sprache...*, 1891; *Paul Rost. Die Sprachreste der Drawäno*, 1908; *Serbske městnostne mjena a jich woznam...*, 1926.

Najcenniejsze pisma „Časopis Towarstwa Maćicy Serbskeje” z lat 1848–1930, „Katholski Posoł. Ludowy časopis...” z lat 1880–1923, „Łužica” z lat 1884–1900, „Łužican” z lat 1862–1879, „Serbske Nowiny” z lat 1879–1899 zachowały się z brakami wielu roczników. Dodać jednak należy, iż już w roku 1933 Chwalewik wyszczególniał braki roczników w poszczególnych tytułach.

Trudno porównywać zachowany zbiór druków lużyckich i Łużyc dotyczących z największymi zasobami tego rodzaju, będącymi w posiadaniu Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu czy Biblioteki Jagiellońskiej, ale na pewno i dziś jest to cenna część księgozbioru Parczewskiego.

IRLANDIA, SZKOCJA, ANGLIA

Za najciekawszy w tej grupie uważał Chwalewik dział irlandzki, obejmujący druki z lat 1830–1919 w większości w języku angielskim. I dziś przeważają publikacje w języku angielskim, ale są także w języku niemieckim i francuskim. Najstarsza zachowana praca pochodzi z 1830 r. (*Historical Sketches of the Native Irish and their Descendants* Christophera Andersona), ostatnia z 1904 r. Osobliwość księgozbioru stanowią dziś druki dotyczące spraw celtyckich (*The Celtic Church of Wales* Willis Bund, 1897; *Celtica* Lor. Diefenbach, 1839–1840, t. 1–2; *La legende Celtique et la poesie des cloitres en Irlande, en Cambrie et en Bretagne* Hersart de la Villemarque, 1864).

Z prac dotyczących Anglii wymienić trzeba 4 tomy *Dziejów Anglii od wstąpienia na tron Jakuba II-go* Tomasza Pabingtona Macaulay’a

¹³ K. Walczak, *Druki lużyckie w księgozbiornie Alfonsa Parczewskiego. Katalog*, Kalisz 1985.

(Warszawa 1873), brak tylko tomu 5; są też drobniejsze druki odnoszące się do Szkocji.

LITWA, ŁOTWA, BIAŁORUŚ I KRESY WSCHODNIE

W grupie VI znalazły się prace dotyczące Litwy, Łotwy, Białorusi i Kresów Wschodnich. Część najcenniejszą – według Chwalewika – stanowił zbiór książek i broszur z lat 1837–1930 dotyczący Litwy. Jako cenne wymieniał Chwalewik dzieła Bałtramajtysa, Lubawskiego, Łukaszewicza, Narbutta, Raczyńskiego, Wołoncewskiego, Jaskiewicza, Połujańskiego, Kraszewskiego i in. I dziś w grupie tej, choć znacznie skromniejszej, można korzystać z prac Teodora Narbutta (*Dzieje starożytne narodu litewskiego*, Wilno 1835–1840, t. 1, 3, 5, 7, 8; *Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historii Litwy odnoszące się*, Wilno 1856), Józefa Łukaszewicza (*Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*, Poznań 1842; *Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim. Od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, Poznań 1850–1851), Macieja Wołoncewskiego (*Biskupstwo żmudzkie*, Kraków 1898) czy księcia Krzysztofa Radziwiłła hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego *Sprawy wojenne i polityczne 1621–1632* (Paryż 1859). Zachował się także tom drugi dzieła Józefa Ignacego Kraszewskiego *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t.d.* (Warszawa 1850), tomu pierwszego nie było już w momencie wyceny księgozbioru.

CHEŁMSZCZYŻNA

W dziale tym tylko trzy tytuły wymienia Chwalewik jako cenniejsze: Pompieja Batiuszkowa *Chołmskaja Ruś* (Petersburg 1887), ks. Emila Bańkowskiego *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski* (Lwów 1887) oraz pracę Oskara Kolbera *Chełmskie. Obraz etnograficzny* (Kraków 1891).

Dziś w zbiorze jest tylko praca Bańkowskiego, trudno bowiem zdefektowany egzemplarz dzieła Kolberga zaliczyć do zachowanych druków (tylko tom 2, w którym brak s. 33–265).

MONOGRAFIE MIAST

W grupie tej cenniejsze wydawnictwa to: *Opisanie statystyczne miasta Wilna* Michała Balińskiego (Wilno 1835), *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w ziemi sandomierskiej* Jana Chądzyńskiego (t. 1–3, Warszawa 1855), *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach*

Józefa Łukaszewicza (t. 1–2, Poznań 1838) oraz *Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie Guberni Podolskiej* Wawrzyńca Marczyńskiego (t. 1–3, Wilno 1820–1822).

Obecnie można korzystać tylko z pierwszego tomu pracy W. Marczyńskiego.

GEOGRAFIA, PODRÓŻE

Z trzech tytułów cenniejszych prac w tym dziale – *Podróże* Humboldta (Wilno 1861); *Geographie du moyen age* Joachima Lelewela (t. 1–4, 1852; t. 5, 1857); *Malerische Reise...* Edwarda Raczyńskiego – dziś dostępne jest dzieło Lelewela (t. 2–5).

LITERATURA, HISTORIA LITERATURY

Dział ten obejmował przede wszystkim literaturę polską, choć były też dzieła z zakresu literatur obcych. Z wymienionych przez Chwalewika cenniejszych prac do dzisiaj korzystać można tylko z *Piśmiennictwa polskiego od czasów najdawniejszych aż do roku 1830* Wacława Aleksandra Maciejowskiego, ale tylko z tomu 3 (Warszawa 1852). Inne wymienione dzieła – *Historia literatury polskiej* Bartkowskiego (sic!), *Adam Mickiewicz* Piotra Chmielowskiego (1886), *Literatura słowiańska* Adama Mickiewicza nie dotrwały do naszych czasów. Brak także tomów *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, są natomiast roczniki *Mitteilungen aus der historischen Literatur* z lat 1893–1902, a były z lat 1874–1905.

HISTORIA, ŻYCIORYSY

Najliczniejsza, XXVII grupa (1560 wol.) obejmowała historię i biografie, w których licznie reprezentowane były prace autorów polskich: Władysława Abrahama, Oswalda Balzera, Jana Wincentego Bandtkiego, Dobrzyńskiego, Przemysława Dąbkowskiego, Karola Dunina, Marceliego Handelsmana, Romualda Hubege, Aleksandra Jabłonowskiego, Wojciecha Kętrzyńskiego, Tadeusza Korzona, Stanisława Kozierowskiego, Aleksandra Kraushara, Stanisława Kutrzeby, Joachima Lelewela, Stosława Łaguny, Adolfa Pawińskiego, Franciszka Piekosińskiego, Władysława Smoleńskiego, Smolki.

I dziś w księgozbiorze znaleźć można prace większości wymienionych autorów, brak jedynie dzieł Dobrzyńskiego i Smolki oraz Oswalda Balzera.

Za najcenniejsze w tej grupie uważał Chwalewik trzy tytuły; 6-tomowe wydanie *Monumenta Poloniae Historica – Pomniki dziejowe Polski*, niestety obecnie ich brak. Z 3-tomowej pracy Franciszka Piekosińskiego *Rycerstwo polskie wieków średnich* zachował się tylko tom 2, brak też dodatku do tej pracy, czyli *Kodeksu dyplomatycznego mazowieckiego*. Trzecia praca – 3-tomowa *Russkaja istoričeskaja bibliografja* Meżowa także nie dotrwała do naszych czasów.

Z cennych prac Kazimierza Stadnickiego, Karola Szajnochy, Józefa Szujskiego, Teodora Wierzbowskiego i Józefa Wolffa, choć reprezentowanych dzisiaj tylko w jednym lub dwu tytułach można korzystać i dziś. Niedostępne natomiast są już prace K. Tymienieckiego, B. Ulanowskiego, T. Wojciechowskiego (*Chrobacja i szkice XI wieku*), W. Zakrzewskiego i Z. Zakrzewskiego.

Wśród wydawnictw ciągłych na uwagę zasługują *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej...* W momencie sporządzania wyceny przez Chwalewika było pierwszych osiem tomów, do dziś dotrwały tylko cztery tomy (1, 3, 4 i 5). Z *Archiwum Komisji Historycznej* zachował się natomiast tom 3, w 1933 roku były tomy od 1 do 3, 4, 8 i 12. Nie ma też ani jednego tomu *Kodeksu dyplomatycznego polskiego* i *Kodeksu dyplomatycznego Małopolski*. Z trzech tomów *Volumina legum (7–9)* w petersburskim wydaniu Józefata Ohryzki dziś dostępne są tomy 8 i 9. Zdekompletowany jest też *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, były tomy 1–12, obecnie tylko tomy: 1, 4, 6, 8 i 11.

W 1933 r. pisał Chwalewik, że „Z Bibliografii Estreichera jest tylko tom II, Bibliografii XIX w. (lit. G–L)”¹⁴. Tomu tego obecnie brak, jest natomiast *Zeszyt dodatkowy Bibliografii polskiej XIX stulecia*, obejmujący 3000 druków od 1871 r. (Kraków) 1873).

HISTORIA PRAWA, EKONOMIA, POLITYKA

Druga co do wielkości, a XXVII w kolejności wydzielonych tematycznie grup, obejmowała historię prawa, ekonomię i politykę. W dziale tym prac cennych nie było, ale do dzieł wartościowych, z których można korzystać i dzisiaj, zaliczał Chwalewik prace Franciszka Bossowskiego, Józefa Buzka, Walentego Dutkiewicza, Teodora Dydyńskiego, Jakuba Głassa, Romualda Hubego, Władysława Leopolda Jaworskiego, Józefa Karpińskiego, Wacława Komarnickiego, Henryka Konica, J. J. Litauera, Ignacego Łyskowskiego, Juliusza Makarewicza, Juliana Makowskiego, Feliksa Ochimowskiego, Antoniego Okolskiego, Emila Rappaporta, Adolfa Suligowskiego i Waleriana Wróblewskiego.

¹⁴ E. Chwalewik, *Kosztorys księgozbioru...*, s. 6.

Nie zachowały się natomiast prace M. Allerhanda, D. Anca, K. Fiericha, A. Mogilnickiego, J. Namitkiewicza, A. Peretiatkowicza i F. Zolla.

KOŚCIÓŁ, FILOZOFIA I PRAWO KOŚCIELNE

Dział XXIX, obejmujący zagadnienia Kościoła, filozofii i prawa kościelnego zawierał dwie encyklopedie kościelne w wydaniach ks. Michała Nowodworskiego i Biblioteki Dzieł Chrześcijańskich. Obecnie dostępne są tylko dwa tomy (2 i 18) *Encyklopedii kościelnej* Nowodworskiego.

Można też korzystać z prac Władysława Abrahama, ks. Piotra Grabowskiego, ks. Henryka Insadowskiego, ks. Józefa Pelczara, L. Taraszkiewicza i Stanisława Zachorowskiego. Dzieła tych autorów wymieniał Chwalewik jako doborowe. Do naszych czasów natomiast zachował się tylko tom 11 (Warszawa 1903) 19-tomowej *Historii powszechnej Kościoła* Józefa Hergenröthera, brak natomiast prac Henryka Konica, ks. W. Szcześniaka i B. Ulanowskiego.

CZASOPISMA

W grupie tej liczącej 140 tytułów jako cenniejsze wymieniał Chwalewik „Ateneum” z lat 1878–1897, „Ateneum Wileńskie” z lat 1923–1930, „Bibliotekę Warszawską” z lat 1841–1913, „Roczniki Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk” z lat 1802–1828 oraz „Światowit” z lat 1899–1911, ale już wówczas wymienione tytuły były mocno zdekompletowane. Dzisiaj braki są jeszcze większe niż w roku 1933.

Wśród czasopism na pierwszym miejscu należy postawić pisma z zakresu nauk prawnych, a więc poświęcone sądownictwu („Gazeta Sądowa Warszawska”, „Głos Sądownictwa”), adwokaturze, notariatowi, historii prawa. Są też publikacje wydziałów prawa wyższych uczelni polskich. Oprócz polskich, znajdują się tu periodyki obcojęzyczne. Zbiór ten stanowił warsztat pracy zawodowej i naukowej kaliskiego adwokata.

Kolejną grupę stanowią czasopisma będące organami towarzystw naukowych zarówno polskich, jak i zagranicznych („Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”, „Časopis Mačicy Serbskeje”). Orientację w produkcji wydawniczej zapewniały czasopisma bibliograficzne ogólne („Książka”, „Przewodnik Bibliograficzny”) i specjalne („Bibliografia Prawnicza” Hoesicka, „Prasa Prawnicza”). Obszerny jest zestaw czasopism z zakresu historii („Kwartalnik Historyczny”, „Przegląd Historyczny”), wiadomo bowiem, iż zainteresowania Parczewskiego koncentrowały się i na tej dziedzinie.

Zainteresowania kaliskiego adwokata problematyką narodowości europejskich ma też swoje odbicie w istniejącym zbiorze. Są tu periodyki bretońskie („Revue Celtique”), czeskie („Časopis Musea Kralovstvi Českeho”), poświęcone południowej Słowiańszczyźnie („Letopis Matice Slovenske”). Osobliwością zbioru są czasopisma poświęcone sprawom celtyckim („All Ireland Review”, „Celtia”).

Najbliższe były jednak Parczewskiemu Łużyce i największy jest też zbiór czasopism im poświęcony. Górnołużyckie pisma kulturalne, studenckie i gospodarcze to: „Časopis Mačicy Serbskeje”, „Lužican”, „Lužica”, „Lipa Serbska”, „Serbski Hospodar”. Czasopiśmiennictwo dolnołużyckie reprezentują „Bramborske Nowiny”. Nie zachował się niestety żaden egzemplarz dolnołużyckiego kalendarza „Pratyja”, a wiadomo przecież, że kilka roczników wydał sam Parczewski.

W zbiorze są też periodyki poświęcone polskiej ludności kresów zachodnich i północnych: „Przyjacieli Ludu Łeckiego”, „Gryf”, „Gazeta Lecka”, „Gwiazdka Cieszyńska”. Dziwić może fakt, że zachował się tylko jeden rocznik wydawanych przez Parczewskiego „Nowin Szląskich”.

Rozległość zainteresowań kaliskiego prawnika podkreśla dodatkowo obraz księgozbioru przedstawiony w rozbiciu na języki. Przeważa oczywiście piśmiennictwo w języku polskim, ale gromadzone przez Parczewskiego książki to także literatura w języku niemieckim, francuskim, rosyjskim, łacińskim, czeskim, górno- i dolnołużyckim.

Jeśli chodzi o pozostałe nie omówione tutaj dzieła, to wydaje się, że dzisiaj po 52 latach od chwili zakupu biblioteki rektora przez miasto wartość poszczególnych wydawnictw jest większa niż wówczas. I to zarówno tych grup, w których Chwalewik wymieniał dzieła wartościowe, jak i tych, w których specjalnie cennych prac nie było.

PROWENIENCJE

Źródło wiedzy o książkach z biblioteki Parczewskiego stanowią liczne autografy i pieczęcie, jakie znajdują się na poszczególnych egzemplarzach. Można tu znaleźć książki z księgozbioru Karola Szaniawskiego, Edwarda Greffkowicza, Józefa Szaniawskiego – archiwisty w Kaliszu, z księgozbioru Celińskich z Cekowa, biblioteki Józefa i Zofii Dąbrowskich w Kaliszu¹⁵, Jana Michalskiego, Ksawerego Liske, księdza Stanisława Gołaszewskiego,

¹⁵ L. H a s s, *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999, s. 99; Józef Dąbrowski, pseud. literacki Grabiec (1876–1926), w latach 1907–1914 adwokat w Kaliszu, jednocześnie był wykładowcą i wicedyrektorem gimnazjum. W 1907 r. należał do współtwórców Towarzystwa Oświaty im. A. Asnyka. Po 1910 r. został przyjęty do wolnomularstwa, do sierpnia 1914 r. był członkiem loży „Świt” (Wielki Wschód Francji) w Kaliszu, w której piastował godność przewodniczącego. Po wybuchu I wojny wyjechał z Kalisza.

H. Stojowskiego z Krasocina, J. Szustera, z księgozbioru Sancygniowskiego (Andrzej Deskur Sancygniów k. Pińczowa) i wiele, wiele innych. Spotkać można także książki z pieczęciami Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Seminarium Prawa Karnego (lub Cywilnego) Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie), Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (Biblioteka Imperatorskiego Varsavskago Universiteta) czy Koła Polskiego w Dumie Państwowej w Petersburgu (Koło Polskie w Izbie Państwowej w Petersburgu).

Na wielu egzemplarzach widnieją autografy, m. in. Antoniego Szałeńskiego, ucznia Szkoły Wojewódzkiej Kaliskiej dalej Hieronima Łopacińskiego, Adama Chełmońskiego, Albina Kramma, Gustawa Hauke, dra Carla Pauli, H. Krzyżanowskiego, Józefa Sikorskiego rejenta w Szadku i in.

Na uwagę zasługują liczne dedykacje na książkach, które posiadają odręczne dedykacje autorów, m. in. dla Czesława Jankowskiego, Hieronima Krzyżanowskiego radcy stanu i członka senatu, Franciszka Lopka (dedykacja od Bandtkiego), dla Jana Radwańskiego, Pierre'a Zallone, księdza Antoniego Bryczyńskiego czy Alojzego Fibicha obywatela m. Krakowa, członka towarzystw naukowych i dobroczynnych.

Swoje książki ofiarowali kaliskiemu adwokatowi m. in. Ludwik Finkel, Aleksander Kraushar, Jakub Glass, Edmund Callier, Adolf Suligowski, Emil Stanisław Rappaport, Władysław Abraham, Henryk Konic, Waclaw Komarnicki, Henryk Radziszewski, Stanisław Krzyżanowski, Juliusz Kleiner i wielu, wielu innych, a także August Harambasić i Łużyczanin Adolf Černy i Jurij Libš.

Wiele miejsca by zajęło cytowanie wszystkich dedykacji dla Parczewskiego jako profesora, dziekana, rektora czy posła ziemi kaliskiej. Wiele z nich ogranicza się do słów: Od Autora. Wydaje się jednak celowe przytoczenie choćby kilku. Feliks Ochimowski autor *Praw konstytucyjnych* (Warszawa 1906) napisał:

Jwmu Dziekanowi Uniw. Warszawskiego długoletniemu posłowi Ziemi Kaliskiej mec. A. Parczewskiemu w uznaniu serdecznym zasług obywatelskich. Autor. 11.VII.1916 r.

Władysław Górzyński natomiast swoją pracę *Rozwój historii sztuki wśród innych narodów i w Polsce* (Włocławek 1912) podpisał:

Szanownemu i Czcigodnemu P. mecenasowi Alfonsowi Parczewskiemu w uznaniu Jego wielkich zasług dla Ojczyzny tak na polu prac naukowych jak osobliwie położonych w obronie praw narodowych przez dzielną ich

obronę w Państwowej Dumie z czią najgłębszą składa autor. 2 stycz. 1912 r. Włocławek.

W broszurze Aleksandra Krońskiego *O likwidacji spółek akcyjnych* (Warszawa 1917) dedykacja brzmi:

Szanownemu Dziekanowi A. Parczewskiemu, który słowem swoim i czynem otuchy do pracy dodaje w hołdzie skromną pracę niniejszą ofiaruje Autor. 2 Maja 1917 r.

I na koniec szczególne podziękowanie od Karola Kosińskiego autora pracy *Nerwy skórne podudzia i stopy u człowieka* (Wilno 1925):

Wielce szanownemu i czczonemu Panu Rektorowi A. Parczewskiemu z wyrazami uznania i wdzięczności za ułatwiony urlop zagraniczny, który umożliwił wydanie i wykończenie niniejszej pracy. Od autora. Wilno czerwiec 1925.

Obok autografów i dedykacji na licznych egzemplarzach widnieją pieczęcie księgarń. Najbardziej widoczne są księgarnie kaliskie Alfonsa Hurtiga¹⁶, Henryka Hurtiga¹⁷, Juliusza Mittwocha¹⁸, Leona Kapalińskiego¹⁹, Ma-

¹⁶ K. Walczak, *Hurtig Alfons (daty ur. i śm. nieznanne) księgarz*, [w:] *Szkoła Kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, Kalisz 1998, s. 80; syn Henryka Hurtiga – księgarza kaliskiego, w 1873 r. po śmierci ojca otworzył księgarnię, przy której prowadził czytelnię francuską, skład nut i sprzedaż obrazów. W 1880 r. zamknął księgarnię, a otworzył drukarnię. Zasoby książkowe księgarni przejął B. Szczepankiewicz.

¹⁷ M. Świerczyńska, *Hurtig Henryk, daty ur. i śm. nieznanne, księgarz, nakładca*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 345; od ok. 1847 r. prowadził w Kaliszu księgarnię wraz ze składem nut, przyjmował prenumeratę na czasopisma. Podejmował próby działalności wydawniczej. Prowadził też wypożyczalnię książek polskich, niemieckich i francuskich; wydał *Katalog książek czytelnii... w Kaliszu* (b.r.) oraz dwa *Dodatki* (b.r. i 1862).

¹⁸ K. Walczak, *Mittwoch Juliusz (daty ur. i śm. nieznanne) kupiec, księgarz i wydawca*, [w:] *Szkoła Kaliska. I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka w Kaliszu. Nauczyciele i wychowankowie*, Kalisz 1998, s. 133–134; od 1863 r. prowadził w Kaliszu księgarnię, przy której otworzył czytelnię. W 1871 r. wydał „Katalog czytelnii polskiej przy księgarni, składzie nut, ekspedycji gazet i pism periodycznych w Kaliszu”. Wydawał nuty. W 1882 r. sprzedał prawdopodobnie M. Hofmańskiemu księgarnię sortymentową, nadal prowadził jeszcze jakiś czas księgarnię nakładową, komis i agenturę księgarską.

¹⁹ E. Józefowicz, *Kapaliński Leon (zm. przed 4 IV 1906) księgarz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa–Łódź 1987, s. 89; w 1885 r. nabył w Kaliszu od Katarzyny Grabowskiej księgarnię z wypożyczalnią książek, prowadził też skład nut, rycin i fotografii.

ksymiliana Hofmańskiego²⁰ i Bronisława Szczepankiewicza²¹. Wiele książek ma pieczęcie księgarń warszawskich Kazimierza Idzikowskiego, Zygmunta Szteblera, Henryka Trenkla czy Specjalnej Księgarni Dzieł Prawnych St. Zweibauma. Zachowały się egzemplarze z pieczęciami księgarń Hermana Hayna w Ostrowie, L. Zwolińskiego w Zakopanem, V. Makovskyego w Wilnie oraz księgarni w Pradze (Fr. A. Urbanek), Petersburgu (V. I. Klockov), Wiedniu (Carl Helf), Berlinie (Selmar Hahn), Paryżu.

Wszystkie książki i czasopisma opatrzone są prostokątną pieczęcią własnościową z napisem: Księgozbiór Alfonsa Parczewskiego.

OPRAWY

Przeoglądając księgozbiór pod względem opraw, należy stwierdzić, że do naszych czasów niewiele z nich zachowało się w stanie bardzo dobrym. Wiele opraw zostało uszkodzonych lub zniszczonych. Przeważają książki oprawione w półskórek i półpłótno, z napisami tłoczonymi złotem. Zachowały się także oryginalne oprawy broszurowe i kartonowe. Książki oprawiane były w kaliskich introligatorniach A. Lewandowicza i F. B. Dąbrowskiego. Spotkać można też pojedyncze egzemplarze opraw wykonanych w Lipsku (G. Fritzsche Buchbinderei) i Berlinie (W. Collin K. K. Hofbuchbinder).

Niepowtarzalny w swoim składzie księgozbiór Parczewskiego ma dla Kalisza znaczenie szczególne. W tym mieście bowiem spędził Parczewski połowę swego pracowitego życia, uczestnicząc w życiu kulturalnym, społecznym i politycznym. I tu w Kaliszu pozostał jego księgozbiór, odzwierciedlający i dzisiaj wielostronne zainteresowania kaliskiego adwokata.

²⁰ K. Wałczak, *Hofmański Maksymilian (1853–1892) księgarz, wydawca*, [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski...*, s. 123; w 1882 r. otworzył w Kaliszu księgarnię ze składem nut, zakupioną prawdopodobnie od J. Mittwocha. Prowadził także działalność nakładową, wydawał książki religijne. Po jego śmierci księgarnię pod firmą: M. Hofmański – Księgarnia i skład nut prowadziła wdowa Maria Hofmańska, która później otworzyła przy niej czytelnię książek polskich. Księgarnia uległa zniszczeniu w sierpniu 1914 r.

²¹ E. Saganowska, *Szczepankiewicz Bronisław (1843–1922) księgarz, drukarz, nakładca, działacz społeczno-kulturalny*. [w:] *Słownik biograficzny Wielkopolski...*, s. 271–272; Szczepankiewicz przybył do Kalisza ok. 1869 r., był nauczycielem tańca i gimnastyki. W kwietniu 1878 r. otworzył w mieście księgarnię ze składem nut i materiałów piśmiennych oraz wypożyczalnię książek polskich i niemieckich, później także francuskich. Prowadził prenumeratę prasy krajowej i zagranicznej. W grudniu 1880 r. uruchomił drukarnię, wydawał głównie książki religijne, kalendarze, katalogi swej księgarni z aktualnym wykazem nowości. Drukarnię z litografią sprzedał w połowie kwietnia 1895 r. W 1911 r. księgarnię przejęła córka F. Lubinkowska i prowadziła ją do wybuchu wojny 1914 r., podczas bombardowania miasta księgarnia spłonęła. Autor pamiętnika *14 miesięcy w ruinach Kalisza, czyli Kalisz wśród bomb i granatów* (Warszawa 1930).

Ewa Andrysiak

THE LIBRARY OF ALFONS PARCZEWSKI

In the article, the author introduces a lawyer from Kalisz – Alfons Parczewski, who later becomes the dean of the law department at the University of Warsaw and the president of the University of Stefan Batory in Wilno. During his life, he collected 7.000 volumes of books for a library which was later bought by the authorities of the city of Kalisz in 1938.

The author reviews the present status of the library on the base of selected departments, according to the studies made in 1933 by Stefan Dybowski and a survey by Edward Chwalewik.

The article is supplemented with information about the provenience and its bindings.